

КРАЄЗНАВЧІ ЧИТАННЯ

імені о. Петра Лебединцева

III

1 жовтня 1998 року
Біла Церква

КРАЄЗНАВЧІ ЧИТАННЯ

імені о. Петра Лебединцева

III

Біла Церква
1999

Краєзнавчі читання ім. о. Петра Лебединцева.
1 жовтня 1998 року.
Конференц-зал Білоцерківського краєзнавчого музею.

Виступи:

Євгена Чернецького “Будівництво Білоцерківського замку:
спроба реконструкції основних подій”.

Володимира Іванціва “Рецидиви радянських стереотипів у
сучасному краєзнавстві”.

Редактор: **В. Іванців**

Художник: **О. Дмитренко**

Комітет по видавництву: **О. Стародуб, Є. Чернецький, О. Ярмола**

Краєзнавчі читання ім. о. Петра Лебединцева. Конференц-зал
Білоцерківського краєзнавчого музею. 1 жовтня 1998 року. — Біла
Церква: Мустанг, 1999. — 34 с.

Видано накладом Товариства охорони старожитностей Київщини.

Розповсюджується безкоштовно серед членів ТОСК.

ISBN 966-7216-18-7

© Гравюра Олександра Ф. Дмитренка “Жертвопринесення перед початком будівництва Білоцерківського замку в 1552 р.” на 1-й стор. обкладинки, 1999

© Товариство охорони старожитностей Київщини, 1999

© Видавництво “Мустанг”, 1999

З М І С Т

I. Ініціатори.	4
II. Оргкомітет.	4
III. Компут.	4
IV. Виступ Євгена Чернецького на тему "Будівництво Білоцерківського замку: спроба реконструкції основних подій".	5
V. Виступ Володимира Іванціва на тему "Рецидиви радянських стереотипів у сучасному краєзнавстві".	13
VI. Повідомлення:	
Олексія Стародуба "До історії білоцерківського осередку видавничого товариства "Час".	21
Світлани Козлової "До 100-річчя Київського Політехнічного інституту".	23
Олександра Ярмоли "Перший державний орган охорони пам'яток на Білоцерківщині (до 78-ї річниці створення)".	24
Олександра Ярмоли "Преса Білоцерківщини періоду окупації 1941-1943 років. Хроніка Білоцерківського краєзнавчого музею 1941-1942 рр. за матеріалами газети "Дзвін".	29
VII. Передмова Світлани Козлової до спогадів Олександра Ракова.	32
VIII. Спогади Олександра Ракова (початок).	33

Хочу згадати, як я вперше почала займатися історією КПІ. В 1984 р. у фонди БКМ я передала атлас Олександра Табенцького, професора БЦСГІ,— “Beta vulgaris”. На атласі був штамп: “Лаборатория ботаники Киевского Политехнического Института Александра II”. В кінці атласу було вміщено тексти французською мовою, які тоді ніхто перекладати не став.

Пізніше у праці В. М. Ландо “Епоха виникнення свеклосахарної промисленості в Європі”, я знайшла два посилання на Табенцького: 1) йому дорікали, що поряд з ім’ям Маргграфу, як відкривача цукру в буряці, не було згадане ім’я Олівера де Сара; 2) виявилось, що тексти французською — то є ліцензії імператора Наполеона від 17 лютого 1812 року на вирощування цукрового буряка у Франції; підкреслювалось, що в наполеонівській літературі ці тексти були невідомі.

Від Табенцького я перейшла до інших прізвищ, і виявилось, що ціла низка наших земляків пов’язана з КПІ в різних галузях науки. Це Є. П. Вотчал і О. О. Табенцький— фізіологи рослин; П. А. Тутковський— геолог, засновник гірничого факультету; Б. М. Вул— винахідник напівпровідникового лазера і перших транзисторів; В. П. Лінник— винахідник оптичних приладів; А. М. Люлька — конструктор авіаційних двигунів; І. А. Кухаренко— засновник ВНЦУ; Г. І. Денисенко— електротехнік, ректор КПІ з 1971 по 1987 рр., П. М. Таланчук — приладобудівник, ректор КПІ в 1987-92 рр., перший міністр освіти незалежної України.

Сьогодні в КПІ працює 22 факультети, де викладають 2800 викладачів та науковців для 27 тисяч студентів.

І сьогодні наші земляки навчаються там, і будемо сподіватися, що КПІ для них буде кроком до слави.

Повідомила Світлана Козлова

Перший державний орган охорони пам’яток на Білоцерківщині (до 78-ї річниці створення) ¹.

Минуло вже 78-м років з того часу, коли в Білій Церкві, яка ще не залікувала рани від жорстоких боїв громадянської війни та інтервенції, був створений перший на Білоцерківщині державний орган охорони пам’яток — повіткопмис (повітовий комітет охорони пам’яток старовини і мистецтва). Сьогодні ми маємо добру нагоду згадати про ті вже далекі часи, про тих самовідданих і цікавих людей, які стояли біля колиски формування пам’яткознавства і пам’яткоохорони.

¹ Це повідомлення готувалося до засідання, яке повинно було відбутися в середині серпня. Але за технічних причин “Красназавчі читання” були перенесені і тому виступ відбувся із запізненням на 1,5 місяці.

Треба сказати, що за часів Російської імперії Київ (не кажучи вже про Київщину), як і вся Україна, фактично був позбавлений спеціальних органів охорони пам'яток мистецтва та старовини і входив щодо цього у відання Петербурзької Археологічної комісії, яка не мала своїх окремих відділень на місцях. Лише революція створила цю важливу інституцію державної влади на місцях¹ — спочатку у вигляді спеціального комісара, а потім відділу охорони пам'яток мистецтва і старовини при Міністерстві освіти. Цей орган продовжував існувати при радянській владі в січні 1918 року, при Центральній Раді і гетьмані, коли входив до складу Головного управління мистецтв і національної культури, і при Директорії. З приходом радянської влади в січні 1919 року, цей орган реорганізувався у Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС)² при всеукраїнському відділі мистецтв Народного комісаріату освіти, розгорнувши широку діяльність по рятуванню приватних колекцій і окремих предметів мистецтва, які піддавались пограбуванню, вивозу, конфіскаціям і т. і. В той же час проводилася реєстрація всіх пам'яток архітектурної старовини, замальовки їх.

На жаль, ця робота була припинена з приходом денікінців, які все зібране ВУКОПМИСом художнє майно оголосили “военной добычей добрармии” і постановили повернути його цілком власникам зі сплатою 30% вартості на користь добрармії. З відходом денікінців при Київській Губнаросвіті організувався Губкопмис, перейменований пізніше, у тому ж складі, в секцію Музейно-виставочну й Охорони пам'яток історії та старовини. Енергійна робота по охороні старовини тривала, була проведена переєстрація всіх приватних колекцій старовини і мистецтва м.

¹ До революції 1917 р. на території Російської імперії діяло багато недержавних організацій — товариств, які об'єднували любителів мистецтва та старовини, краєзнавців. Їх члени займалися вивченням старожитностей, створювали приватні та громадські музеї (1, с. 87-89). (Так, наприклад, фундатор Білоцерківського музею С. Л. Дроздов був членом більш ніж десяти таких товариств: “Киевского общества древностей”, “Киевского общества охраны памятников старины и искусства”, “Киевского церковно-археологического общества при духовной Академии”, “Киевского общества Нестора Летописца при университете”, “Киевского общества исследования искусств”. “Киевского военно-исторического общества”, “Московского Бородинского общества”, “Могилевского церковно-археологического комитета”, членом Полтавської, Чернігівської та Саратовської учених архівних комісій (1, с. 89)). При формуванні державних органів охорони пам'яток, багато членів цих товариств, фахівці в різних галузях науки та культури, стали їх першими співробітниками.

² Або ВУКОПИС (рос. Всеукраинский комитет охраны памятников искусства и старины). Ця абревіатура використовувалась поряд з “ВУКОПМИС”, як в документах на російській, так і на українській мовах.

Києва. Новий прихід — на цей раз поляків, знову перервав роботу, причому під час перебування поляків у Києві функції охорони старовини взяла на себе Українська Академія Наук. З поверненням радянської влади ці функції знов перейшли до Губкопмиса, який продовжив роботу по охороні і обліку, а також приступив до розробки, реєстрації і класифікації всього майна музейного фонду, причому всі предмети музейного фонду розподілялися по класах — на I категорію (чисто музейну), II категорію (для провінційних музеїв), III категорію (для прикрашення наукових та культурних установ) і IV категорію (речей, які не мають художнього значення). В цей же час було врятовано від знищення і руйнації ряд пам'яток архітектурної старовини, почали створюватись і переустатковуватись музеї. Проводились, крім поточної, роботи щодо взяття на облік та виділення предметів мистецтва в церквах, монастирях, костьолах, синагогах і т. і. для створення музею культу та побуту. В цей час співробітники Губкопмиса фактично були позбавлені можливості — через постійні скорочення штатів, хронічну невплату заробітної плати, відсутність транспортних засобів — розгорнути вказану роботу в провінції, де з кожним днем гинуло все більше предметів мистецтва ^(2, арк. 9).

В доповіді Губкопмиса від 12 лютого 1921 року говорилось, що не зважаючи на те, що Київська губернія нараховує 11 повітів, до цього часу створені повіткопмиси лише в 2-х повітах: Черкаському та Білоцерківському ^(3, арк. 1).

При ознайомленні з документами цього часу виникає здивування: яким чином стало можливим створити пам'яткоохоронний орган на Білоцерківщині в 1920 році? Адже в листі від 9 серпня 1920 р. Голови ВУКОПМИСу до Київського відділу Губнаросвіти з повідомленням про призначення на Голову Київського Губкопмиса Ю. Михайліва, говориться: “З огляду на те, що до сього часу Губкопис зовсім не наладжений і не функціонує, прошу Губвідосвіти допомогти всіми засобами тов. Михайліву в організації Губкопису.” Таким чином, ми бачимо, що пам'яткоохоронна діяльність після польської інтервенції (травень-червень 1920 р.) не була налагоджена відповідним чином і в самому Києві, не кажучи вже про губернію. Будемо сподіватись, що факти, викладені в цьому повідомленні, зможуть відповісти на деякі питання.

Формування державного пам'яткоохоронного органу на Білоцерківщині відбулося за ініціативою місцевих любителів старовини та мистецтва, які ще 15 лютого 1920 р. створили громадську організацію — наукове товариство, під назвою “Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Білоцерківщині” ^(4, с. 18).

Згідно списку складеному 8 липня 1920 р. і надісланому до Губерніального відділу народної освіти 5 серпня того ж року, членами Ради комітету були ^{(5, арк. 21, 23 зв. 24):}

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Посада в товаристві	Вік	Яку займає посаду	Адреса	Партійність
1.	Дроздов Степан Леонтійович ¹	Голова ради	53	Археолог, пошт.-тел. службовець	Водопійна, ч. 38	б/п
2.	Ватенбург Ричард Львович	Товариш голови ради	47	Голова педагогічної ради польської гімназії	Замок, ч. 29	б/п
3.	Барановський Євген Данілович	Секретар	30	Діловод відділу освіти	Олександрійська, ч. 73	б/п
4.	Кравченко Опанас Митрофанович	Скарбник	31	Діловод "Союзу споживчих товариств"	Гетьманська, ч. 25	б/п
5.	Барановський Михайло Павлович	Член т-ва	42	Учитель гімназії	Заріччя, Троїцька, ч. 2	б/п
6.	Віроцький Іван Іларіонович	— // —	26	— // —	Будинок гімназії	б/п
7.	Живаго Степан Андрійович	— // —	56	Голова педагогічної ради російської гімназії	Будинок гімназії	б/п
8.	Діаковський Володимир Романович	— // —	42	Священник	Церковна, ч. 2	б/п

Члени товариства проводили пам'яткоохоронну роботу, яка повністю відповідала цілям та завданням ВУКОПМІСу — всеукраїнського державного органу охорони пам'яток. Так, у зверненні до населення та установ Білоцерківщини, товариство повідомляло: воно дбає про те, щоб:

- 1) Усі пам'ятки старовини і мистецтва були заведені до реєстрів.
- 2) Проводить наукові розслідування і розкопки.
- 3) Стежить за тим, аби пам'ятки старовини та мистецтва не були знищені та ушкоджені, особливо ті, що мають громадську вартість та місцевий характер.
- 4) Ширить серед громадянства, особливо серед шкільної молоді, любов та пошану до рідних пам'яток.
- 5) Влаштує свій власний музей, архів та бібліотеку, для котрих збирає: речі старожитностей і находок в землі: вироби із кісток, рога,

¹ Про життя та діяльність Дроздова див: *Коча Л.* Перший директор. // *Ленінський шлях.* — 1984. — 18 травня; *Стародуб О. С. Л.* Дроздов — фундатор Білоцерківського краєзнавчого музею. // *Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури.* — Біла Церква, 1994. — С. 23-25.

кременя, бронзи, міді, срібла, заліза, цинку і шкла; портрети, малюнки, одіж [сережки], зброю, посуд із глини, срібла, червоної міді, цинку і шкла, стародавні гроші, автографії історичних діячів та письменників і фотографії, пам'ятники церковної старовини, хрести, образи, образки, статуї, утварь, посуд, вбрання (облачення), рукописи та стародрукарські книги; рукописи та документи до 19 віку; стародрукарські книги та гравюри південно-західних друкарень” (5, арк. 14).

Формування на основі наукового товариства “Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва на Білоцерківщині” державного органу охорони не викликало великих зусиль: новостворений повіткопмис користувався печаткою, бланками та іншими матеріалами товариства. Головою Білоцерківського повіткопмису було призначено з 15 серпня 1920 р. (наказ від 18 серпня 1920 р. № 559) С. Л. Дроздова (6, арк. 11 зв. 12). Таким чином, 15 серпня 1920 р. можна вважати офіційною датою створення першого державного органу охорони пам'яток на Білоцерківщині.

В посвідченні, надісланому 15 вересня 1920 р. Київським Губкопмисом (за підписом його новопризначеного голови Ю. Михайліва) говориться (5, арк. 184):

“Посвідчення

Дано це за належними підписами та приложенням печатки т. Дроздову в тому, що він дійсно голова Білоцерківського повітового комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини. Дійсно по 15 жовтня 1920 р.

Голова Губкопмиса

/підпис/

печатка

Секретар

/підпис”

Одними з перших дій Дроздова на посаді голови новоствореного органу було формування структури і штатів повіткопмису. Так в листі до Київського Губкопмису від 26 вересня 1920 р. № 543 він прохає затвердити призначених ним осіб (5, арк. 79-80):

Список співробітників, призначених в повітовий КОПМИС на Білоцерківщині

26 вересня 1920 р.

№	Прізвище, ім'я та по батькові	На яку посаду призначен	Яку займає посаду
1.	Кравченко Опанас Митрофанович	Секретаря і замісника	Інструктор по кооперації
2.	Ватембург Ричард Львович	Члена ради комітета	Голова педагогічної ради польської гімназії
3.	Сібер Віктор Юльєвич	Теж	Інженер-архітектор.

			вчитель технікума
4.	Залуцький Василь Дмитрович	Теж	Маляр
5.	Дубовик Михайло Маркелович	Інструктора	Фотограф, маляр
6.	Кунавич Олексій Федорович	Теж	Інженер, топограф
7.	Дроздов Юрій Степанович	Діловода	
8.	Луковенко Олена Олексіївна	Канцелярист-машиністка	
9.	Красовська Людмила Олександрівна	Сторожа і пошлянца	

При цьому він повідомляв, що ще вільні музейні посади: завідуючого музеєм, "охоронителя музею" та 2-х доглядачів, які повинні бути заміщені в недалекому часі.

На жаль С. Дроздову не вдалося розгорнути пам'яткоохоронну роботу на посаді голови повіткоммису. В вересні того ж року Білоцерківський відділ народної освіти звинуватив його у "непевності" щодо радянської влади, опротестував рішення Губкопмису про його призначення й добився звільнення з цієї посади. Замість Дроздова було призначено завідувача позашкільного відділу народної освіти Ю. Я. Покоса, який не зміг налагодити роботу ^(4, с. 19).

Література:

1. *Стародуб О.* Розвиток краєзнавчого руху на півдні Київщини (2-а половина XIX — початок 30-х років XX ст.). // Юр'ївський літопис. — Біла Церква, 1996. — С. 87-93.
2. Историческая записка о деятельности Киев. Комитета по охране памятников искусства и старины // ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 11. — Арк. 9.
3. План роботи Губкопмиса на 1921 р. // ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 11. — Арк. 1-1 зв.
4. *Нестуля О.* До питання про музейне будівництво в Білій Церкві в 1918 — на початку 20-х років. // Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури. — Біла Церква, 1994. — С. 17-20.
5. ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5.
6. Особиста справа С. Л. Дроздова. // ЦДАВО України. — Ф. 166, оп. 12, спр. 2307.

Повідомив Олександр Ярмола

Преса Білоцерківщини періоду окупації 1941-1943 років. Хроніка Білоцерківського краєзнавчого музею 1941-1942 рр. за матеріалами газети "Дзвін".

Під час німецько-фашистської окупації (1941-1943 рр.) в Білій Церкві виходила газета "Дзвін". Перший номер газети вийшов у неділю 12 жовтня 1941 р. Сформувалася вона як орган місцевої влади — Управління Бургомистра Білої Церкви. Редакція газети знаходилася по вул. Гетьманській, 20, друкарня — Бердичівська, 7. Відповідальним редактором було призначено М. Литвиненка.

Наукове видання

**КРАЄЗНАВЧІ
ЧИТАННЯ**

імені о. Петра Лебединцева

Редактор: **В. Іванців**

Художник: **О. Дмитренко**

Комітет по видавництву: **О. Стародуб, Є. Чернецький, О. Ярола**

Підп. до друку . Формат А5. Гарн. Ukr.Mysl.
Папір KumNova. Друк трафаретний. Ум. друк. арк. 1.57
Зам.9903005. Т. 50 прим.

Віддруковано у видавницві "Мустанг",
256400, м. Біла Церква, вул. Логінова, 39/2.

**Протягом 1997-99 рр. з історії Білої Церкви та Білоцерківщини
ввійшли друком наступні видання:**

Чернецький С. А. Білоцерківські козаки у XVIII столітті (за переказами та архівними матеріалами). – Біла Церква: Мустанг, 1997. – 28 с.

Чернецький С. А. Меморіал светлейшому князю Григорію Потемкіну-Таврическому в Белой Церкви. – Біла Церква: Мустанг, 1997. – 44 с.

Краснявчі читання ім. Петра Лебединцева. 12 лютого 1998 року. Конференц-зал Білоцерківського краєзнавчого музею.

Випуск I. – Біла Церква: Мустанг, 1998. – 40 с.

виступи:

Чернецький С. А. Білоцерківські храми в історії міста. Свято-Миколаївський храм у XVII-початку XVIII ст.

Репрїцьов В. В. Світове значення природничої діяльності Костянтина Бранницького.

повідомлення:

Ярмола О. В. Стара синагога в Білій Церкві. До проблеми охорони пам'яток у 1920-х-1930-х рр.

Ярмола О. В. Документ кінця 1920-х років про білоцерківські поховання Потоцьких і Бранницьких.

Чернецький С. А. Два надгробки з кладовища біля Свято-Миколаївського храму.

Чернецький С. А. Генеологічні студії. – Біла Церква: Мустанг, 1998. – 84 с.

Краснявчі читання ім. П. Г. Лебединцева. 23 квітня 1998 року. Конференц-зал Білоцерківського краєзнавчого музею.

Випуск II. – Біла Церква: Мустанг, 1998. – 61 с.

виступи:

Стародуб О. В. До питання про походження сучасної назви м. Біла Церква.

Репрїцьов В. В. Чи належали графи Бранницькі до гербу "Корчак".

повідомлення:

Чернецький С. А. Дещо про білоцерківське родове козацтво у XVIII ст.

Чернецький С. А. Скарга білоцерківця Лясковського з приводу українських п'єс.

Ярмола О. В. Короткий нарис діяльності Відділу культури і освіти при Управлінні Бургомістра м. Біла Церква (1942 р.).

Козлова С. В. 125 років Південно-Західного Відділу Російського Імператорського Географічного Товариства.

Нестеров О. Червоний терор на Київщині в роки громадянської війни.

Федотов В. М. Біла Церква: нотатки архітектора міста: архітектурно-краєзнавчий нарис. – Б. Ц.: альманах "Біла Церква" – Центр народної культури "Юр'їв", 1998. – 134 с.

Чернецький С. А. Шляхта Васильківського повіту Київської губернії за сповідальними розписами православних храмів початку XIX ст. (Білоцерківщина, Васильківщина, Мотовилівщина, Рокитнянщина, Фастівщина). – Біла Церква: Мустанг, 1998. – 28 с.